

Filatelie în muzeele și colecțiile publice din România

- Colecția filatelică a Academiei Române -

Cristian-Andrei SCĂICEANU, AEP

Piese filatelice pot fi găsite în patrimoniul tuturor muzeelor și colecțiilor publice din România. Dintre acestea se detașează acele muzee sau colecții publice care au constituit colecții filatelice distincte, unele dintre ele deosebit de valoroase, atât pe plan documentar, cât și material. Multe dintre aceste piese pot fi clasate în patrimoniul cultural național mobil, chiar în categoria tezaur. Vom analiza în cele ce urmează colecția filatelică a Academiei Române.

În ședința din 19 iunie 1879 a Academiei Române s-a luat act de donația făcută acestei instituții de către Dimitrie C. Sturdza-Șcheianu¹ sau de Dim. C. Sturdza (de la Șcheie) așa cum îi apare numele în procesul verbal al ședinței sus-amintite. Donația cuprindea un pocal de argint ce aparținea domnitorului Vasile Lupu, „o colecțiune de 137 hărți geografice și o colecțiune completă de timbre poștale și telegrafice românești, orânduită într-un album”².

Anul 1879 devine astfel o dată importantă pentru istoria mișcării filatelice românești, deoarece el marchează existența unei colecții complete a timbrelor poștale și telegrafice românești, fapt cu totul necunoscut până acum, și donarea acestei colecții unei instituții publice a statului român. Mărturiile despre filatelie din acea perioadă sunt extrem de sărace și evocă în general preocupări izolate pentru colecționarea timbrelor. Datarea la 1879 a donației lui Dimitrie C. Sturdza-Șcheianu este importantă prin faptul că prima societate filatelică se va înființa în România abia peste mai bine de un deceniu, ocazie cu care încep să apară și mărturiile despre existența unor pasionați colecționari ce dețineau importante colecții. Colecția Dim. C. Sturdza-Șcheianu va avea o evoluție agitată la Academia Română. Din această donație filatelică, inclusă în colec-

țiile cabinetului numismatic al Academiei, au fost furate în 1906 primele două pagini, conținând celebrele mărci poștale *Cap de Bour*, chiar de către custodele de atunci³.

În anii Primului Război Mondial colecția a făcut parte din tezaurul național care a fost evacuat la Moscova și care a revenit parțial în țară, într-o primă etapă, în 1934. Din păcate, nu s-a descoperit până acum un inventar detaliat al părții filatelice din această donație. Nu am reușit să identificăm nici inventarul colecției filatelice evacuate la Moscova, așa încât nu putem ști cu exactitate care au fost piesele filatelice trimise la Moscova și mai ales dacă s-au întors toate. De aceea, nu se poate afirma cu certitudine că toate timbrele revenite de la Moscova, în 1934, făceau parte din donația Dim. C. Sturdza-Șcheianu. Este foarte posibil ca după donația din 1879, colecția filatelică a Academiei să se fi îmbogățit și cu alte mărci poștale, care au fost evacuate și ele în Rusia, alături de donația din 1879. Oricum, donația Dim. C. Sturdza-Șcheianu a stat la baza colecției filatelice a Academiei.

Printre mărcile sosite de la Moscova în 1934 se numărau: 52 de timbre „Cap de Bour”, 45 de mărci „Principatele Unite”, 40 de mărci „Cuza”, 16 proiecte de mărci „Cuza” și altele⁴, 130 de mărci „Carol I domnitor” (probabil „Carol I cu favoriți” și „Carol I cu barbă”) și multe altele⁵. Ideea furtului unor piese „Cap de Bour” este confirmată și de inventarul întocmit în 1938 de celebrul expert filatelic Rudolf Zoscsak, care consemna că pe prima pagină a albumului inventariat de el, dedicată „mărcilor poștale care au circulat în Moldova”, nu exista nicio marcă⁶. Foarte interesant este faptul că inventarul conține și piese filatelice străine, nu numai românești, dintre care unele rare, despre care expertul Rudolf Zoscsak își exprima părerea că ar putea fi false. Este vorba despre piese filatelice vechi din Anglia, S.U.A., India, Rusia, Argentina, Fin-

landa, etc.⁷. Colecția inventariată de Rudolf Zoscsak mai cuprindea unele mărci „Principatele Unite”, „Cuza”, „Carol I cu favoriți”, „Carol I cu barbă”, toate cu descrierea detaliată a ștampilelor care existau pe mărcile obliterate, precum și mărci din emisiunile ulterioare, cărți poștale, timbre fiscale, mărci de ocupație din 1916-1918, mărci telegrafice, plcuri și fragmente de plci ale poștei austriece în Principatele Române, etc.

Amplerea colecției filatelice a Academiei este pusă în evidență de un alt document de inventariere întocmit tot de Rudolf Zoscsak în 1938⁸. Conform acestuia, existau în colecțiile Academiei multe mărci „Cap de Bour” pe care expertul le considera false: trei bucăți de 54 de parale, un bloc de zece mărci din aceeași valoare nominală, patru mărci de 81 de parale, patru mărci de 108 parale, trei bucăți de 5 parale din emisiunea a II-a 1858, trei timbre de 40 de parale din aceeași emisiune și trei mărci de 80 de parale⁹. La capitolul mărci autentice expertul găsisse o marcă de 27 de parale cu ștampila Jassy - Moldova, o marcă de 54 de parale cu ștampila Fokschani - Moldova 6/9 și alta cu aceeași valoare nominală, dar cu ștampila Jassy - Moldova 10/14, o marcă de 108 parale neobliterate. Exemplarele declarate autentice din emisiunea a doua „Cap de Bour” 1858 sunt mult mai numeroase: trei bucăți de 40 de parale tipărite pe hârtie azurată și 19 pe hârtie albă, două bucăți de 80 de parale pe hârtie azurată și nouă timbre cu aceeași valoare nominală pe hârtie albă, două mărci din valoarea nominală de 5 parale, tipărită special pentru francarea gazetelor¹⁰.

În anul 1933 a intrat în posesia Academiei o altă donație, a diplomatului Nicolae Docan¹¹, care consta într-o colecție filatelică având 57 de poziții de inventar¹². Nicolae Docan donase încă din 1906 colecția sa numismatică Academiei Române, dar ►►►

pusese condiția ca să păstreze colecția până va ajunge la cel puțin 1.000 de piese. Academia a acceptat condiția și colecția a rămas în continuare în posesia lui Nicolae Docan. În timpul retragerii din Moldova colecția s-a lăsată. Nu se știe exact dacă ea a fost lăsată în grija unor prieteni, care au rămas la București sau a fost luată în refugiu din Moldova. După război, Nicolae Docan a constatat că i-a dispărut colecția, a făcut cercetări pentru a descoperi ofițerii și soldații străini care au locuit în imobilul unde presupunea că și-a lăsat colecția, a urmărit toate vânzările importante de piese numismatice, dar totul a fost fără niciun rezultat.

După moartea sa, prematur survenită la 4 aprilie 1933, în comuna Tomești, din județul Tutova, s-a făcut inventarul bunurilor rămase de la defunct și în bibliotecă s-au descoperit cinci cutii pline cu plcuri care conțineau mult căutata colecție numismatică. Aceasta conținea 1.062 monede, număr atins înainte de refugiu din 1916, când colecția se pierduse. Ea a ajuns la Academia în 1933, împreună cu bogata colecție filatelică, care conținea multe mărci poștale vechi, cărți poștale, scrisori cu ștampile interesante, mandate și benzi de ziare, timbre de binefacere, mărci din timpul ocupației dintre 1916 și 1918 și numeroase timbre străine. Constantin Moisil aprecia că donația Docan „a adus Cabinetului Numismatic o reală și importantă bogăție de material numismatic și filatelic”¹³.

O altă mare colecție filatelică a intrat în patrimoniul Academiei Române în 1951. Ne referim la colecția filatelică Alexandru Cantacuzino, care a fost expusă publicului în perioada interbelică în cadrul „Colecțiilor Al. Cantacuzino” și pe care o vom analiza separat. Colecția filatelică a Academiei nu este însă formată numai din cele descrise până acum. Au mai fost și alte donații și achiziții, care chiar dacă au fost mai mici, au și ele însemnătate lor. Vom aminti numai faptul că dr. Victor Babeș a donat un album conținând 91 mărci poștale românești

din perioada 1862-1888¹⁴.

În anul 1948, controversatul filatelist J. Wertheimer-Ghika a făcut, prin intermediul unui mare negustor filatelic bucureștean, Willy Nathansohn, o donație importantă Academiei Române constând din o coală de 150 de timbre din emisiunea poștală cunoscută sub numele de *Spic de Grâu*, valoarea de 5 bani, emisă în 1893, conținând celebra eroare de culoare. Din greșală, în compunerea unei plăci de tipar pentru coala de 5 bani albastru s-a introdus clișeu al unei mărci de 25 de bani, care în mod normal trebuia să se imprime în culoarea violet. S-a ajuns astfel să se imprime coli ale mărcii de 5 bani conținând însă și o marcă de 25 de bani. Această spectaculoasă eroare filatelică este cunoscută în coli complete, așa cum este această donație, doar în câteva exemplare¹⁵.

În ianuarie 1952 Academia Română a cumpărat de la avocatul Grigore Racoviceanu, un mare filatelist care a pus bazele studiului ștampilelor poștale în România, o colecție cuprinzând 117 anvelope ale unor scrisori oficiale, nefrancate, având diverse ștampile poștale, cinci recipise poștale și două plcuri, toate datând din perioada Principatelor Unite¹⁶. Același Grigore Racoviceanu a mai vândut Academiei în 1953 un album legat în pânză roșie, conținând 963 de mărci poștale emise în perioada 1880-1950¹⁷.

Academia Română a mai cumpărat în 1955 de la alți filатели diverse mărci poștale pentru colecțiile sale. Printre aceștia au fost C-tin Soare¹⁸ și Ionel Schiffer¹⁹. În jurul anului 1960 Poșta trimitea în mod regulat câte două serii din timbrele românești puse în circulație pentru completarea colecției.

Cu ocazia desființării colecției filatelice a B. N. R. a fost convocată o ședință, la 15 martie 1961, în care s-a discutat destinația pieselor filatelice din colecția care se desființa. Delegatul Academiei la această ședință, la care au mai fost invitați reprezentanți ai M. T. C., Arhivelor Statului și Ministerului de Finanțe, a fost Octavian Iliescu. O impor-

tantă intrare de piese filatelice are loc în aceeași perioadă de timp, când în colecția Academiei sunt înregistrate 27 de scrisori francate cu mărci „Principatele Unite”, cinci scrisori având francatură mărci „Cuza” emisiunea 1865, 19 scrisori francate cu mărcile clasice litografiate „Carol I cu favoriți” și „barbă”, 34 scrisori francate cu mărci poștale din emisiunile post-clasice și trei cărți poștale din 1877²⁰.

În perioada 1959 - 1960 Corneliu Bălăcescu a făcut o inventariere a colecțiilor filatelice ale Academiei. Conform „raportului general de activitate”, datat 30 iunie 1960, a întocmit 50 de inventare în care a descris 36.301 piese filatelice. Tot el, ca urmare a criticilor privind modul de prezentare a colecției Al. Cantacuzino, a desființat ramele metalice, în care erau expuse, sub sticlă, piesele filatelice²¹. Corneliu Bălăcescu²² a propus, iar conducerea B. A. R. a aprobat, reorganizarea colecțiilor filatelice, scop în care a întocmit în 1961 un inventar unic, defalcat pe următoarele capitole: mărcile poștale propriu-zise, 38 de pagini, piese filatelice diferite, două pagini, scrisori, o pagină și cărți poștale, o pagină.

Trebuie subliniată și flexibilitatea care domnea la Academia Română în scopul dezvoltării colecțiilor sale. Astfel, directorul bibliotecii, Radu Rosetti, în urma inventarierii colecției filatelice din 1938, efectuată de Rudolf Zoscsak, așa cum am văzut mai înainte, a solicitat și a obținut acordul conducerii Academiei de a face schimburi filatelice cu piesele care sunt peste necesarul Academiei, evaluate la 15.510 franci francezi conform catalogului filatelic *Yvert et Tellier*²³. Schimbul s-a realizat la 2 octombrie 1939, cu celebrul negustor filatelic Onig Tulbendjian, căruia i s-a cedat o marcă poștală „Cap de Bour” de 54 de parale „uzată și stricată” și s-au primit în schimb 13 mărci diferite în valoare de 2.065 franci francezi catalog *Yvert* ediția 1939²⁴.

Dincolo de schimbul efectuat trebuie să admirăm încrederea și respectul care domneau ►►►

atunci în relațiile dintre custodele unei colecții și superiorii săi. Astăzi ar fi de neconceput ca cineva să înstrăineze o marcă „Cap de Bour” din 1858, fie cât de deteriorată și degradată, fără a trezi o mulțime de suspiciuni și poate nu numai atât. În acele timpuri schimbările erau prevăzute de regulamentele instituțiilor de cultură, neexistând suspiciunea că cineva ar face o tranzacție în defavoarea instituției la care lucra. Un caz similar a fost schimbul inițiat de C. S. Nicolăescu-Plopșor, în calitate de director al Muzeului Olteniei și colecționarul Victor Popp prin care muzeul a cedat colecționarului un tezaur de monede dacice în schimbul unor opere ale lui Constantin Brâncuși.

Referitor la donațiile și achizițiile filatelice ale Academiei Române de-a lungul timpului se impun câteva constatări. Coincidență sau nu, odată cu apariția comunismului ca formă de guvernământ în România, dispar și marile donații făcute Academiei.

Ultima donație filatelică semnificativă a fost în 1948, când J. Wertheimer-Ghika a făcut donația amintită mai sus. Epoca generațiilor de funcționari Publici, s-a încheiat. Un document târziu, din 1985, menționează donatorii de piese filatelice ai Academiei Române: Nicolae Docan, dr. Victor Babeș, Zoe Sturdza, Alexandru Cantacuzino și Amedeo Mihăilescu²⁵. Toate aceste donații fuseseră făcute înainte de 1945.

Colecțiile filatelice ale Academiei Române, deținute la Cabinetul Numismatic al B. A. R., chiar dacă nu sunt expuse în permanentă, fac parte dintr-o colecție publică și sunt accesibile cercetătorilor. O parte din colecția filatelică a cabinetului Numismatic al Academiei Române a participat la mai multe expoziții filatelice: în 1958 la expoziția Centenarului Mărcii Poștale Românești²⁶, la expoziția filatelică „Națională '66”, la expoziția filatelică EFIGRO 2004 și la prima expozi-

ție filatelică mondială organizată în România, EFIGRO 2008.

Au mai fost și alte invitații, cărorora nu li s-a dat curs. Astfel, Direcția Exploatare din Poșta Română, prin adresa nr. 560/ 11.649 din 26 iulie 1962, propunea Academiei să participe cu colecția filatelică la expoziția mondială de filatelie care avea loc între 18 august și 2 septembrie 1962 la Praga. Pe versoul acestui act există un referat semnat de șeful Cabinetului Numismatic, Octavian Iliescu, care refuza invitația deoarece „fondul nu este organizat”. În consecință, la 9 august 1962, prin adresa nr. 4955 s-a comunicat Poștei că Academia nu poate participa la nici o expoziție peste hotare²⁷.

Academia Română a reușit să păstreze o valoroasă colecție filatelică fără a avea niciodată angajat un specialist filatelic pentru sistematizarea și conservarea colecției, care a fost depozitată, în majoritatea timpului, la Cabinetul Numismatic. Nici colaboratorii externi care au sistematizat și inventariat colecția filatelică nu au fost filатели foarte cunoscuți, ei fiind apreciați mai mult pentru activitatea numismatică decât pentru cea filatelică. Singura excepție, notabilă de altfel, a fost Rudolf Zoscsak, care în perioada interbelică a realizat unele inventare ale colecțiilor filatelice. În ciuda scandalurilor în care a fost implicat începând cu anul 1938, când a fost acuzat că prin expertizele făcute a considerat a fi autentice niște mărci false, Zoscsak a continuat să se bucure de încrederea la Academia Română, căci la 14 ianuarie 1944, șeful Cabinetului Numismatic, Constantin Moisil, îi trimitea următoarea invitație: „*Stimate Domnule Zoscsak, Te rog fi bun și treci într-o zi pe la Academia*

Română, între orele 9-12, căci d. general Rosetti vrea să-ți vorbească ceva cu privire la mărcile poștale mai noi”²⁸.

Curios este faptul că marii filатели români nu au sprijinit cu donații Academia Română, ca de altfel nici alte instituții culturale. Nu au făcut acest lucru nici înainte de 1948 și nici după. Mai mult decât atât, Academia Română a încercat să sprijine în perioada grea a anilor '50 pe unii filатели, achiziționându-le unele colecții, care poate nu-i erau chiar foarte necesare. Explicația fenomenului poate rezida în faptul că la filатели, alături de pasiune există și o importanță componentă mercantila, care câteodată îi împiedică să aibă generozitatea marilor spirite.

De asemenea, marii filатели români nu au știut să asigure continuitatea vieții colecțiilor lor. Colecțiile marilor donatori ai Academiei Române dăinuiesc și astăzi, fiind expuse la marile expoziții filatelice, pe când cele ale marilor filатели români s-au împrăștiat în cele patru colțuri ale lumii. Chiar dacă colecțiile filatelice ale Academiei nu au fost vizitate de publicul larg, ele au fost accesibile specialiștilor, care au putut să le studieze și să-și completeze cunoștințele cu multe date interesante. Aflat în România pentru o perioadă mai lungă de timp, între 1971 și 1975, cetățeanul britanic de naționalitate română Liviu Nicolae Cristea a studiat atent colecția filatelică a Academiei, fapt ce i-a permis să susțină ulterior de la microfonul postului de radio *Europa Liberă* multe comunicări despre piesele din această colecție²⁹, citată de altfel în lucrări filatelice de referință.

¹ Dimitrie C. Sturdza-Șcheianu (1839, Iași-1920, București), cărturar și om politic conservator, membru de onoare al Academiei Române din 1907 (dr. Dorina N. Rusu, *op. cit.*, p. 795).

² ***, *Procesul verbal nr. 23 al ședinței din 19 iunie*, în „Analele Academiei Române”, seria II, tom I, sesiunea extraordinară a anului 1879, p. 89; vezi și *Lista obiectelor oferite Academiei Române de Dim. C. Sturdza (de la Șcheie)*, p. 96; vezi și la Octavian Iliescu, *Cabinetul numismatic al Bibliotecii Academiei R. P. Române în pragul celui de al X-lea deceniu de la întemeierea colecțiilor sale*, în „Studii și Cercetări de Bibliologie”, vol. V, Editura Academiei R. P. Române, București, 1963, p. 180.

³ Conform mărturiei făcute autorului la 26 octombrie 2008 de către Octavian Iliescu, mulți ani custodele Cabinetului Numismatic al Academiei după 1950.

⁴ Termenul de *proiect* se folosea în perioada interbelică pentru a desemna eseurile, dar și machetele grafice ale unor timbre; în cazul de față credem că este vorba despre eseurile.

⁵ ***, *Listă cu mărcile poștale ce au fost primite dela Moscova la secția manuscriselor și au fost trecute de curând la secția numismatică*, semnată de șeful secției manuscriselor la 16 noiembrie 1937, dosar nenumărat în arhiva Cabinetului Numismatic al Bibliotecii Academiei Române (mai departe se va utiliza abrevierea B. A. R.).

⁶ ***, *Album românesc de Mărcile poștale și Timbrele fiscale 1888, București*, document manuscris aflat într-un dosar nenumărat în arhiva cabinetului numismatic al B.A.R.; documentul este nesemnat și nedatat, dar după scris i se poate atribui lui Rudolf Zoscsak.

⁷ *Ibidem*.
⁸ Rudolf Zoscsak, *Academia Română - Catalogul colecției de mărci poștale vechi Moldovenești și Românești din epoca 1858-1872*, document manuscris, aflat într-un dosar nenumărat în arhiva cabinetului numismatic al B.A.R.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ Nicolae Docan (1874, ?-1933, Tomești, jud. Vaslui), pasionat numismat, diplomat, membru coresp-

dent al Academiei Române din 1915 (dr. Dorina N. Rusu, *op. cit.*, p. 265); locuia pe str. Regală nr. 14 și a deținut funcții importante în cadrul Ministerului Afacerilor Străine, fiind secretar de legație clasa I-a și „șeful lucrărilor de fruntarii” (***, „*Anuarul Socec. România și Capitala București*”, ...1913, partea I, p. 27); ulterior a ajuns în funcția de secretar general al Ministerului Afacerilor Străine (Constantin Moisil, *Colecția Docan*, în „Cronica numismatică și arheologică”, nr. 101, ianuarie-martie 1935, p. 97).

¹² Referitor la această colecție există în arhiva cabinetului numismatic al B. A. R. trei importante documente care dau dimensiunea și valoarea colecției: *Inventar de mărcile poștale rămase pe urma defunctului Nicolae Docan*, copie autentificată de Grefa Tribunalului Ilfov Secția IV-a C.C., 4 pagini dactilografiate, *Raport de expertiză cu privire la mărcile poștale rămase pe urma decedatului NICOLAE DOCAN*, 7 pagini dactilografiate, cu semnătura expertului indescifrabil și *Colecția Docan*, inventar-evaluare întocmit de Rudolf Zoscsak, la 28 iulie 1938, document manuscris de 14 pagini.

¹³ Constantin Moisil, *op. cit.*, pp. 97-101.

¹⁴ ***, *Inventarul Colecției Filatelice a Cabinetului Numismatic*, poziția de inventar 150, p. 23; registrul început în 1938, încheiat în 1962, aflat în arhiva cabinetului numismatic al B. A. R.

¹⁵ *Ibidem*, poziția 60, p. 8.

¹⁶ *Ibidem*, poziția 125, p. 17.

¹⁷ *Ibidem*, poziția 131, p. 18.

¹⁸ *Ibidem*, poziția 133 și 134, p. 19.

¹⁹ *Ibidem*, poziția 135, p. 19.

²⁰ *Ibidem*, poziția 137, p. 19.

²¹ Arhiva Cabinetului Numismatic al B. A. R.

²² Corneliu Bălăcescu (1893, Turnu-Măgurele - 1979, București), a fost consilier economic în Ministerul Afacerilor Externe, atașat comercial la Sofia și Varșovia, posesorul unor colecții de antichități, numismatică și filatelie; din 1977 - membru de onoare al Societății Numismatică Române (Octavian Iliescu, *Corneliu Bălăcescu*, în „Buletinul Societății Numismatică Române”, nr. 70-74, 1976-1980, p. 734).

²³ ***, *Referat nr. 1090 din 18 martie 1939*, aflat în arhiva Cabinetului Numismatic al B. A. R.

²⁴ Lista completă a mărcilor primite de la Onig Tulbendjian poate fi văzută la poziția 18 p. 2 a inventarului menționat mai sus.

²⁵ A. M. N. F., dosar *Reglementări*, „Raport cu privire la regimul timbrului în R. S. R.”, nenumărat.

²⁶ În A. M. N. F. există o fotografie a colecției Alexandru G. Cantacuzino la expoziția din 1958.

²⁷ Document aflat în arhiva Cabinetului Numismatic al B.A.R.

²⁸ Cartea poștală se află în colecția Cristian Scăiceanu.

²⁹ Amintirile lui Liviu Nicolae Cristea despre acest episod sunt consemnate în diverse scrisori (vezi la Silviu N. Dragomir, *In Memoriam, Interviu la „masa umbrelor”*, în „Filatelia”, nr. 6, iunie 2009, pp. 3-5).

PORTUGAL 2010

Expoziția filatelică mondială PORTUGAL 2010 s-a desfășurat la Lisabona în perioada 1-10 octombrie 2010. Filatelia românească a fost prezentă prin: Gertlieb

Gmach - Romania: collection until 1872 (Aur), Emanoil Săvoiu - Romania 1872-1879 (Aur), Hedy Faibel - Prephilately and foreign posts in the Danubian Principali-

ties (Aur), Ioan Catană - Study of postal stationery - Romania 1870-1905 (Aur), Paul Hirsch - Romania - Railway post (Vermeil Mare), Mihai Ceucă - Famous men in connection with freemasonry (Vermeil), Edie Leib - The Austrian „Alder” in the Romanian Principalities - un panou (Vermeil), Gheorghe Vasiliu - Romanian WWI Military correspondence's censorship (Argent), Ioan Daniliuc - Maximaphily in Romania - monography - literatură (Bronz-Argent). Menționăm participarea Romfilatelia la clasa Autorităților poștale ale țărilor membre UPU cu exponatul România tezaur european (două panouri), care s-a clasat pe locul al șaselea din 21 de țări participante. (Gilda Roșca)